

Dva eseja zastupaju Čalinu blisku temu posvećenu Goldoniju: U jednome je riječ o Goldonijevoj melodrami u kojoj je glavni lik jedna lijepa Dubrovkinja, a u drugom se bavi jednom tragikomedijskom istoga autora koja nosi naslov »Dalmatinka« prema glavnoj junakinji, hrabroj i osjećajnoj ženi iz Dalmacije.

Izrazito su komparatistički usmjereni eseji: »Cino de Pistoia u Hrvata«, »Ugo Foscolo i odjeci njegovih djela u Hrvata«, te »Talijanska metrika i hrvatska poezija«, provjeravajući to na predlošku Vojnovićevih »Lapadskih soneta«.

Zanimljiv je u svakom pogledu esej koji govori o trgovačkim i pomorskim vezama dalmatinskih gradova s talijanskim gradom Anconom, za koji je u narodu bio uobičajen i udomaćen naziv Jakin. I ovdje, dakaiko, Čalu prije svega zanima odjek tih široko rasprostranjenih kontakata i čistih susreta u hrvatskoj književnosti, ali i u narodnoj poeziji. Istraživanje je pokazalo da spominjanje imena grada Ancone odnosno Jakina, jakinske reminiscencije i česte evokacije njegovih stanovnika u hrvatskoj književnosti korespondiraju s međusobnim

tradicijski dobrim trgovačkim i pomorskim kontaktima talijanskoga grada s gradovima na hrvatskoj obali.

U nekoliko eseja Čale je prezentirao analogije unutar samog hrvatskog književnog korpusa: »Bobaljević i Držić«, »Iz književne ostavštine F. B. Angelija Radovanija«, »Stariji hrvatski pisci u Matoševu književnom obzoru«.

O tome što znače pojmovi »gospar« i »skladnost« u civilizacijskoj tradiciji drevne dubrovačke aristokratske republike odgovara Čale u zasebnom eseju, donoseći brojna tumačenja rječnika a pozivajući se i na razne druge vijesti i izvore. Konzultira I. Vojnovića, A. Halera, O. Pucića, I. Stojanovića, J. Bersu, M. Deanovića, a sam zaključuje: »Povijesni događaji i društvene perturbacije još uvijek u svijesti mnogih Dubrovčana nisu potpuno prigušili spoznaju o spomenutim vrednotama, koje se bijahu ukorijenile u duhu prethodnih naraštaja i prenijele na potomke, a oni ih još uvijek nastoje očuvati nimalo favoriziranim crpljenjem na izvorima drevnih uspomena.«

Vesna Miović-Perić

O KNJIZI NADE GRUJIĆ: »LADANJSKA ARHITEKTURA DUBROVAČKOG PODRUČJA«

U istraživanju i proučavanju graditeljske baštine na području Dubrovačke Republike poseban interes pobudilo je tri stotine građevinskih sklopova rasprostranjenih duž izvangradskog područja – a koji su svrstani pod pojam dubrovačka ladanjska arhitektura. U posljednjih gotovo pola stoljeća mnoge je autore zaokupljala povijest izgradnje, tlocrtna kompozicija i oblikovna obilježja vrtova-perivoja tih graditeljskih cjelina koji su tvorili gospodarsko, društveno i kulturno središte prostora u kojem su bili smješteni, Među njima treba spomenuti Nikolu Dobrovića i Ivana Zdravkovića kao autore prvih sustavnih prikaza, zatim Cvita Fiskovića, Frana Kesterčaneka, Anu Deanović i Bruna Šišića koji su znatan dio svog istraživačkog rada posvetili ovim zdanjima. Nada Grujić je svoju pažnju u pot-

punosti posvetila istraživanju dubrovačke ladanjske arhitekture, pa je knjiga »Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja« nastala kao sinteza svih njezinih dosadašnjih istraživanja i spoznaja.

Riječ je o knjizi koja obrađuje reprezentativne primjerke ladanjske arhitekture ali ne na monografski način – kako se to do sada uobičavalo, već didaktičkom metodom koja je sustavno obuhvatila svu specifičnost i problematiku teme: od teritorijalno-društvenih i agrarno-posjedničkih odnosa preko filozofsko-umjetničkih ishodišta i morfološko-tipoloških karakteristika do ambijentalnih i klesarsko-dekorativnih odlika. Podijeljena je na jedanaest dijelova koji su upotpunjeni mnogobrojnim fotografijama i arhitektonskim nacrtima mnogih zdanja i njihovih karakterističnih detalja.

U prvom, uvodnom, dijelu obrazlaže se pojam ladanjske arhitekture, okvirno se navode karakteristike koje je čine posebnom – dubrovačkom, te se naznačuje potreba da se ona ispravnije vrednuje i svrsta u ladanjsku arhitekturu sredozemnog kruga. Također se daje pregled autora koji su do sada istraživali ovaj segment graditeljstva te onih koji su svojim nazorom utjecali i na nastanak ove knjige.

Prvo poglavlje pod naslovom »Područja ladanjske izgradnje« obrazlaže vezanost i odnos Grada prema izvangradskom prostoru, a koji je putem izgradnje ladanjsko-gospodarskih cjelina urbanizirao seoski prostor dajući mu novi gospodarski, društveni, kulturni i estetski smisao. U njemu su analizirana i teritorijalno-zemljoposjednička obilježja na području Astarteje, Otoka, Pelješca, Primorja, Mljeta, Lastova i Konavala u razdoblju koje je neposredno prethodilo intenzivnoj izgradnji ladanjske arhitekture.

Drugo poglavlje, koje nosi naslov »XV. stoljeće«, obrazlaže pretpostavke koje su dovele do nastajanja dubrovačke ladanjske arhitekture u XV. stoljeću. Jaka pomorska povezanost s Mediteranom, nadalje Italijom, doprinijela je prodoru novog humanističkog svjetonazora u dubrovačku srednjovjekovnu sredinu, a koji se, putem tekstova raznih antičkih i onodobnih pisaca neposredno odrazio i u ladanjskoj arhitekturi. Napuštaju se arhitektonski oblici utvrđenih posjeda i dolazi do prenošenja tipa gradske arhitekture u izvangradska područja. Na primjerima sačuvanih ljetnikovaca iz XV. stoljeća naznačuju se osebnosti ladanjske arhitekture tog razdoblja koji karakterizira uspostavljanje formalnog i simboličkog sustava.

Posebno poglavlje posvećeno je XVI. stoljeću, koje je obilježeno intenzivnom izgradnjom – što čini svojevrsan fenomen širih okvira. Ona je posljedica ne samo ekonomske snage dubrovačke vlastele već i filozofskog svjetonazora koji život u prirodi postavlja idealom. Prostorne i oblikovne vrijednosti ostvarene u arhitekturi ljetnikovaca ovog razdoblja znatno su nadmašile gradsku stambenu izgradnju. Uspostavlja se poseban arhitektonski tip, prepoznatljiv

već u XV. stoljeću, kojeg tvore gotički i renesansni oblici, simetrija tlocrta i pročelja te organizacija cjeline sklopa oko jedne osi. U svemu tome kapitalnu ulogu i vrijednost ima prostorno uobličene tj. povezivanje i prožimanje prostorija zgrada s vrtnim površinama. Puna pažnja poklanja se uređenju vrta-perivoja, koji postaje sredstvo i simbol čovjekove prevlasti nad dotada neukrotivom prirodom. Izuzetnost nadalje tvore ljetnikovci sagrađeni neposredno uz morske i riječne obale.

U poglavlju pod nazivom »Elementi« sustavno su obrađeni svi oni dijelovi ladanjskog sklopa koji tvore dubrovačku ladanjsku arhitekturu. Pažnja je prvo poklonjena prostornoj organizaciji zidom omeđenih sklopova, kod kojih su uočljiva dva sustava: nizanje građevina različite namjene i oblika u neprekinutom slijedu, te tlocrtni raspored u obliku slova »L«. Ovaj potonji razvio je mnoge varijacije svog osnovnog oblika – zavisno da li se radi o rezidencijalnom ili ladanjsko-gospodarskom kompleksu. Cjelovito je analizirana ladanjska kuća koja u cjelokupnom sustavu ima dominantnu ulogu i položaj. Njen osnovni tlocrtni raspored je nemjenjiv i sastoji se od središnje dvorane i manjih bočnih prostorija. Karakteristično je da se u središnjoj dvorani nalazi i stubište koje povezuje etaže tih, skoro redovito, jednokatnica. Bez obzira na gotovo uvijek isti tlocrtni raspored prostorija, pročelja se rastvaraju na specifične načine s tim da se puna pažnja posvećuje rastvaranju prvog kata. Tako se uspostavlja veza s vrtom i okolnim krajolikom, no to se još više postiže trijemovima i prolazima u prizemlju, ložama i galerijama na katu te vrtnim paviljonima. Sastavni dio kompleksa bila je i kapelica, a ljetnikovci smješteni uz more ili Rijeku dubrovačku imali su i spremišta za barke – orsane. Ladanjski sklopovi redovito su imali gospodarstvene prostorije ili zgrade, a na nekima od njih nalaze se i kule koje su služile za obranu stanovnika i posjeda od pljačkaša. Sve ove dijelove kompleksa uokvirivale su vrtno površine koje su se prilagođavale terenu i koje su imale ortogonalne šetnjice, pergole i podzide.

Cijelo jedno poglavlje posvećeno je pitanjima stila i periodizacije, s obzirom da se stilske karakteristike jednakomjerno ne očituju na svim zdanjima te da se gotički i renesansni oblici zadržavaju gotovo do XIX. stoljeća. Zato su izanalizirani gotički, renesansni, »maniristički« i barokni činioci na dubrovačkim ljetnikovcima kako u prostornim tako i u arhitektonskim te dekorativnim elementima.

Šesto poglavlje bavi se pitanjima tipologije. Po svojim osnovnim karakteristikama dubrovačka ladanjska arhitektura izmiče svrstavanju u stroge stilske tipološke okvire i više je određena »teritorijalnom« tipologijom. S tog stanovišta analiziraju se ladanjsko-gospodarski kompleksi te suburban – rezidencijalni ljetnikovci, a pažnja je poklonjena i simboličkoj vrijednosti arhitektonskog tipa. Riječ je o tipu utvrđenog gospodarstva (sadrži obrambenu kulu i ogradni visoki zid) koji egzistira i u kasnijim razdobljima kada za utvrđenost više nije bilo razloga. Konstatira se da je ladanjska arhitektura postala idealom stalnog stanovanja te da je, zbog svoje reprezentativnosti, postala i statusnim simbolom.

Pretposljednje poglavlje knjige bavi se opremom ladanjskih prostora jer ona značajno utječe na reprezentativnost, estetsku vrijednost, namjenu i stilske karakteristike ljetnikovaca. Obrađuje se kameni namještaj prostorija, koji je određivao namjenu istih, te način ukrašavanja unutrašnjih i vanjskih prostora. Pri tome je posebna pažnja poklonjena skulpturalnom ukrasu, zidnom slikarstvu i ulozi vode kao ukrasnog elementa ne toliko enterijera koliko vrtova-perivoja.

Zadnje poglavlje, koje nosi naziv »Ladanjska izgradnja i uređenje prostora«, obrađuje aspekte utjecaja izgradnje ladanjsko-gospodarskih kompleksa na njihov širi okolni prostor, a koja je korijenito promijenila prirodan izgled. Pretvarajući prirodan teren, putem dolaca i terasa, u obradive površine, te ispresijecajući ga sta-

zama, došlo je do preobrazbe – pripitomljenja okolnog krajolika i do stapanja ladanjskog kompleksa s njim. Unošenjem potpuno novih oblika života u prirodni okoliš stvara se bogat i kulturni pejzaž koji je tvorio idealni krajolik onog vremena.

Na kraju, umjesto zaključka, autorica obrazlaže kako su ostaci i ruševine ljetnikovaca, zapuštenost njihovih vrtova te unakaženost krajolika divljom izgradnjom bili poticaj za nastanak ove knjige – s nadom da će u budućnosti biti moguće svemu tome, na određeni način, vratiti stari sjaj. No, teška ratna razaranja, započeta u momentu dovršavanja knjige, spalila su i razorila veći dio onoga što je ostalo od ljetnikovaca do današnjih dana, te je time mogućnost njihove obnove još više dovedena u pitanje.

Vrijednosti koje sadrži knjiga »Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja« su zaista mnogobrojne. Po prvi put se arhitektura dubrovačkih ljetnikovaca smiješta u šire mediteranske okvire te se pronalaze paralele s toskanskim, rimskim, venecijanskim i đenoveskim vilama. Ukazuje se i na jaki utjecaj antičke i humanističke misli onoga razdoblja koje su se znatno odrazile u ovom vidu graditeljske djelatnosti. S urbanističko-društvenog aspekta izanalizirana je uloga ljetnikovaca u suburbanim i ruralnim područjima. Uz obilje prezentirane arhitektonske građe putem fotografija i arhitektonskih snimaka, arhivskih podataka, popisa stranih i domaćih knjiga koje se bave ovom problematikom, napravljena je putem svestranog pristupa – cjelokupna nova interpretacija ladanjske arhitekture dubrovačkog područja. U svemu tome luksuzna likovna i grafička oprema dala je znatan obol. Jedina primjedba grafičkoj opremi bila bi da nedostaje popis fotografija i arhitektonskih snimaka: Knjigu Nade Grujić »Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja« izdao je 1991. Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu.

Patricija Veramenta-Paviša